ניסן - קהלת

אור וחושך

ניסן - קהלת

אור וחושך

א. לפי סדר ההקבלה בין י"ב חודשי השנה לי"ב ספרי ה"כתובים", חודש ניסן מקביל לספר קהלת.

המיוחד והמאפיין את ספר קהלת הוא הסתירות והניגודים שיש בספר זה, עד שאמרו חז"ל (שבת ל, ב) "ביקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה" [לדוגמא: "הַכֹּל הָבֶל" (א, ב), ומצד שני: "וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת" (א, ד). "וְשִׂבַּחְתִּי אֲנִי אֶת הַשִּׂמְחָה" (ה, טו), ומצד שני: "וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עֹשָׂה" (ב, ב)]

ויש לבאר את המשותף בין הסתירות שבספר **קהלת** לחודש **ניסן**, וכי יש בחודש הזה סתירות, וצ"ע.

• אחד הפסוקים הידועים בספר קהלת הוא: "מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה **וְאֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ**". ודברים אלו לכאורה תמוהים, הרי לכאורה כל **הנסים** שהיו ביציאת מצרים - עשר המכות וקריעת ים סוף, הם יצירה **חדשה** בעולם, וכן כל תהליך התהוותו של עם ישראל וקיומו בכל הדורות [לעומת אימפריות גדולות שחלפו מן העולם ללא שם ושארית] הוא **נס** נפלא, וכיצד נוכל איפוא לומר שאין כל חדש תחת השמש, וצ"ב.

• המצוה הראשונה שנצטוו בני ישראל במצרים, בחודש ניסן, היתה: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים", לקדש את המועדים על פי הלבנה. וענין זה מצריך ביאור. וכי לא ראוי היה שהעם ה"נבחר", עם סגולתו של הבורא, יתנהל ויקבע את מועדיו על פי תהלוכות השמש, הגדולה יותר, והמאירה לארץ ולדרים עליה. ואילו ישראל קובעים את מועדיהם על פי הלבנה, שאין לה אור משל עצמה אלא ממה שהחמה מאירה עליה, וצ"ע.

• הלילה הראשון של חג הפסח נקרא בשם "ליל הסדר", ויש להבין את משמעות שם זה, ומהו ה"סדר" שאנו מבקשים ללמוד וללמד בלילה הקדוש הנקרא בשם זה. ובשפת אמת (שבת הגדול תרנ"ד) כתב: "ושמעתי מפי מו"ז ז"ל על שקורין ליל פסח "**סדר**", וכן אומרים "חסל **סידור** פסח". לרמוז לדברי המהר"ל (גבורת ה' הקדמה שניה), כמו שיש **סדר** לטבע, כן יש **סדר** מיוחד לנסים ונפלאות. ונראה לי עוד פירוש, "סדר", לרמוז שגם כל תהלוכות הגלות היה הכל **סדר** מיוחד, שלא נאמר כי קרה סיבה ששלט פרעה על בני ישראל, רק הכל היה בכוונה מכוונת, כמו שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים. ואפילו כל פרטי העינויים וקושי העבודה, היה הכל בסדר מיוחד". ולהלן נבאר באופן נוסף מהו הלימוד מה"סדר" שיש בליל פסח.

• השם משמואל (שביעי של פסח) הביא את תמיהת אביו האבני נזר מסוכטשוב: "יש להתבונן למה בקריעת ים סוף בליל שביעי של פסח לא נצטוו בשום מצוה, מאי שנא מליל היציאה ממצרים בראשון של פסח שנצטוו בפסח מצה ומרור, וכן לדורות בליל ראשון יש המצוות האלו, ובליל שביעי אין כאן שום מצוה", וצ"ע.

ניסן - קהלת

אור וחושך

• ביום טוב הראשון של פסח, מתחילים להזכיר בתפילה את ה"טל", ומתפללים במוסף את "תפילת הטל", ויש לבאר מהו ענין הטל בפסח.

יציאת מצרים - בלילה או ביום

ב. במסכת ברכות (ט, א) מבואר סדר יציאת בני ישראל ממצרים: "אמר רבי אבא, הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים **לא נגאלו אלא בערב**, שנאמר (דברים טז, א) "הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹקֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה, וכשיצאו **לא יצאו אלא ביום**, שנאמר (במדבר לג, ג) מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה. על מה נחלקו, על שעת חפזון, רבי אלעזר בן עזריה סבר מאי חפזון, חפזון דמצרים, ורבי עקיבא סבר מאי חפזון, חפזון לישראל. תניא נמי הכי, הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹקֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה, וכי בלילה יצאו, והלא לא יצאו אלא ביום, שנאמר מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה, אלא מלמד **שהתחילה להם גאולה מבערב**".

ובזוהר הקדוש (פרשת בא דף קכ"א) מובא: "**עיקר הגאולה** של ישראל לא היה אלא בלילה". ויש להבין מה הכוונה שגאולת מצרים **התחילה** בערב, ומדוע באמת **עיקר** הגאולה היה בלילה.

עוד יש להבין מדוע אנו מקיימים את המצוות המיוחדות ליום טוב הראשון של פסח - אכילת מצה ומרור, **רק** בלילה ואילו **ביום** אין כל מצוה מיוחדת, וצ"ע.

• • •

החושך - מציאות משל עצמו או העדר אור

ג. לביאור הדברים נעיין במהותם של האור והחושך, היום והלילה, בבריאה.

נחלקו ראשונים ואחרונים, האם כשנבראו האור והחושך, ה"חושך" הוא בריאה כמו האור ויש לחושך **מציאות משל עצמו**, או שאין בריאה של "חושך", כי החושך הוא מצב של **העדר אור**.

בספר ישעיהו (מה, ז) נאמר: "יוֹצֵר אוֹר **וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ**", ופירש האבן עזרא: "מגזירת בריאה, כי החושך איננו כלום רק העדר אור", וכן נראה מדברי המהרי"ץ חיות (חגיגה יב, א).

אולם הגר"א (מובא בקול אליהו) דייק מלשון מטבע הברכה הראשונה של קריאת שמע "יוצר אור **ובורא** חושך", שהחושך הוא "בריאה" ומציאות משל עצמו. והגרי"ז מבריסק (מובא בהגדה של פסח מבית הלוי) ביאר לפי זה את דברי הפייטן "קָרֵב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה, רָם הוֹדַע כִּי לְךָ הַיּוֹם אַף לְךָ הַלַּיְלָה", על פי דברי הנביא (זכריה יד, ז) "וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יִוָּדַע לַה' לֹא יוֹם וְלֹא לָיְלָה". שיבוא זמן שהוא לא יום ולא לילה, ואז יוודע ש"אַף לְךָ הַלַּיְלָה", דהיינו שגם חושך הוא בריאה, כי אם החושך הוא רק העדר יום, לא היה שייך מציאות של זמן שאינו לא יום ולא לילה.

ובפירוש מעם לועז הוכיח מהכתוב בתהלים (קד, כ) "תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה", שהקב"ה ישית חושך, ואז יהיה לילה, כי החושך אינו העדר אור אלא בריאה בפני עצמה.

ניסן - קהלת

אור וחושך

בריאת החושך הרוחני בעולם הזה

ד. לבריאת ה"חושך" בעולם יש משמעות נוספת.

חז"ל (בבא מציעא פג, א) דרשו את הפסוק "תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וְיִהִי לָיְלָה" - "זה **העולם הזה שדומה ללילה**".

וכתב הרמח"ל בספרו מסילת ישרים (פרק ג) "והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו. כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם; או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם, ואדם כאילו הוא עמוד. כן **חומריות וגשמיות העולם הזה,** הנה **הוא חושך הלילה לעין השכל**, וגורם לו שתי טעויות, האחת, אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחילה. והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה, היא שמטעה ראייתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים". בעולם הזה נברא ה"חושך", הגורם לאדם שתי בעיות השזורות אחת בשניה: האחת, שאינו רואה כלל את הפיתויים והדברים השליליים שצריך להתרחק מהם. והשניה, גם כשרואה את הרע, טועה לחשוב שאינו מסוכן, ולא מתרחק ממנו כראוי.

ומדבריו נמצא כי בבריאת האור והחושך, אין הכוונה רק **לטבע העולם** של **היום והלילה,** אלא גם לבריאה **הרוחנית** של כוחות **הטוב והרע בעולם ובאדם**. וכפי שאמר הקדושת לוי (פרשת ויגש) בשם המגיד ממעזריטש "כמו שיש אור וחושך בעולם, כך יש בשכל האדם אור וחושך". וביאר האדמו"ר מביאלה-לוגאנו, בספרו מבשר טוב (לישועתך קויתי ה', עמ' קצט) "ומהו חושך במח, שאין רואים ומרגישים אלוקותו יתברך, אלא חושבים שעולם כמנהגו נוהג. וזה גרם להרבות אפיקורסות אפילו בין ישראל".

האור והחושך בעולם ובאדם הם האמונה לעומת הכפירה, היצר הטוב לעומת היצר הרע.

יציאת מצרים - גילוי האור מתוך החשיכה

ה. ונראה לבאר לפי זה מדוע המצוה הראשונה שנצטוו בה בני ישראל במצרים היתה לקדש את **הלבנה**, ולמנות את ראשי החדשים והמועדים על פיה, **ולא** לקבוע זאת על פי **החמה**. ללבנה אין אור מצד עצמה, והיא זקוקה לאור החמה, כך על האדם לדעת מכך שהוא נמצא בעולם הזה, בחושך, ויש לו צורך להארה רוחנית, וללא "אור" שמקבל מהבורא, אין לו אור מצד עצמו.

ואמנם ה"הארה" הראשונה במצרים היתה טמונה במצוה הראשונה שנצטוו בה, כביאורו של השפת אמת (שבת הגדול תרס"ד) "שבת הגדול על שם מצוה ראשונה שנצטוו בני ישראל. וכמו בפרט כשנעשה בר מצוה נקרא גדול, ואיתא בזוהר הקדוש משפטים כשנעשה בן י"ג כתיב עליו (תהילים ב, ו) אֲנִי הַיּוֹם

ניסן - קהלת

אור וחושך

יְלִדְתִּיךָ, שניתן בו בחינת נפש. כמו כן בכלל **ביציאת מצרים בקבלת מצוה ראשונה קיבלו נפש**, ונעשו בני חיובא ונקראים גדולים על שם הארת הנפשות".

בני ישראל היו שקועים במ"ט שערי טומאת מצרים, מסביבם חושך גמור, אבל כוחה של המצוה הראשונה שנצטוו הפיח בהם "חיות" נפשית וגדלות הדעת. אמנם כמובן, עדיין היו שרויים בחשכה הגדולה של טומאת מצרים, עד שהאיר להם ה"אור" הגדול בליל פסח, כשנגאלו ממצרים, כדברי הפרי צדיק (פרשת בשלח, א) "דבליל ראשון דפסח נתגלה להם הקב"ה באור עתיקא ויצאו ביד רמה, בלא שום מסך מבדיל".

גאולת מצרים בחצות הלילה - "לית נהורא אלא מגו חשיכא"

ו. עתה מבואר מדוע גאולת מצרים היתה בדיוק בחצות הלילה, כי בזמן זה ה"אור" המפציע מהחשיכה העמוקה ביותר, הוא האור הגדול ביותר, כפי שביאר הנתיבות שלום (פרשת בא) בלשונו הבהירה:

"יסוד הבריאה הוא באופן דהתחלה חשוכא והדר נהורא, והנהורא דבתר חשוכא הוא נהורא גדול מאד, וכדאיתא בזוה"ק (ח"ב דף קפד) לית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא [אין האור אלא זה היוצא מתוך החשיכה]. כל פרט מפרטי הבריאה ברא הקב"ה באופן זה, בבחינת ויהי ערב ויהי בוקר, וכמו שאמרו חז"ל על זה (שבת עז, ב) כבריאתו של עולם, ברישא חשוכא והדר נהורא".

ומפרט הנתיבות שלום, היאך סדר זה של התגלות האור מתוך החושך מקיף את חיי האדם והאומה: "כן הוא בחיי האדם, שמיד עם לידתו שולט בו **הרע**, כמו שהתורה אומרת כי יצר לב האדם רע מנעוריו, בתחילה **חשוכא** והדר **נהורא** [ורק בגיל י"ג נברא היצר הטוב]. וכן הוא סדר חיי עם ישראל, כמו שמצינו בברית בין הבתרים, כאשר נקבע יעודם של ישראל להיות עם הנבחר, אמר הקב"ה לאברהם (בראשית טו, יג) יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, ולאחר מכן (שם פסוק יד) וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל. עוד טרם היה לאברהם אבינו זרע, כבר אמר לו הקב"ה ידע תדע וגו', שהתהוותם לעם הנבחר היא בסדר הזה, דתחלה חשוכא והדר נהורא.

וזהו הסדר של הגלות והגאולה: ישראל צריכים לעבור תחילה גלות, ורק אחר כך באה הגאולה, כי אין הגאולה יכולה להיות מבלי שיקדם לה חושך הגלות. ודווקא לאחר שעוברים את חושך הגלות, אז זוכים לגאולה הבאה לאחר מכן, שהיא גאולה השלימה.

וכך היתה גאולת מצרים, בבחינת חשוכא והדר נהורא, כדכתיב (שמות יא, ד) כֹּה אָמַר ה' כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם. **חצות הלילה מורה על שיא החשכות**, כמ"ש שבחציו הראשון של הלילה יש עוד מעט אור מהיום הקודם, ובחציו השני מאיר כבר מהיום הבא, ואילו חצות הלילה הוא שיא החשכות ללא שום אור. והאתחלתא דגאולה של יציאת מצרים היתה כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, **שמתוך החשכות באה הנהורא**", ע"כ דברי הנתיבות שלום.

ניסן - קהלת

אור וחושך

עיקר הגאולה בלילה - להאיר את הארת הגאולה ב"סדר" מיוחד ובאתערותא דלעילא

ז. מעתה מבואר מדוע התחילה גאולת מצרים **בלילה**, וכדברי הזוהר "**עיקר הגאולה** של ישראל לא היה אלא בלילה", כי גאולת מצרים היא **האור המאיר מהחושך**, כאשר יש ערבוב של יום ולילה וחושך ואור רוחניים מכסים את העולם בערבוביה, ואכן אור זה בהיר יותר ומאיר בחוזק יותר ככל שהוא בוקע מהחשיכה הגדולה ביותר - **בחצות** הלילה.

ולכן יש "**סדר**" בפסח, כדי להראות את ה"סדר" שנקבע בבריאת האור והחושך בעולם במהלך של "ברישא חשוכא והדר נהורא", שככל שהאור מפציע מתוך עומק החשיכה בגודלו, כך הגילוי יותר גדול.

וזו גם הסיבה שנתחייבו במצוות המיוחדות בפסח - מצה ומרור, **בליל** החג, ולא ביומו, כי הארת הגאולה ועיקרה היו בלילה. וכשם שהגאולה המיוחדת עיקרה בלילה, כך גם את המצוות המיוחדות לפסח יש לקיים בלילה.

ומבואר היטב מדוע מתחילים להזכיר את **הטל** בפסח, כי הטל יורד ללא כל בקשה ומעשה מצדם של ישראל, ב"אתערותא דלעילא", ואינו דומה לגשם היורד רק לאחר שמבקשים ומתפללים וראויים לקבלו כי יש "אתערותא דלתתא", וכפי שביאר השם משמואל (פסח תער"ב) "כי טל לא נעצר לעולם, היינו כי **הגשם** בא **מאתערותא דלתתא**, אבל **טל הוא אף בלא התעוררות דלתתא.** ובכך יובן מאמר הש"ס תענית (ד, א) כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן, יבוא כגשם לנו, והקב"ה השיבה אהיה כטל לישראל, כי גשם שפעמים מתבקש פעמים אינו מתבקש, פירוש **דגשם** הוא **השפעה הבאה לעומת המעשים** לטוב או למוטב, וכשח"ו אין מעשים טובים מה גם להיפוך, יכולה ח"ו לבוא השפעה להיפוך, וכעין גשם המבול. אבל בבחינת **טל הוא לטובה לבד**, ובא אף בלא אתערותא דלתתא, רק אם הוא כלי מוכשר לקבל". בפסח היתה הארת הגאולה בחצות הלילה, ב"אתערותא דלעילא", בפתע פתאום. ומה שבא ללא ציפיה דומה לטל, וזה עניינה של ההארה בליל פסח, שהיא כמו הטל היורד לעולם ב"אתערותא דלעילא", ללא בקשה ומעשה מצידם של ישראל.

ומעתה מבואר הקשר בין ספר קהלת, שיש בו סתירות וניגודים, לחודש ניסן, כי גם חודש זה יחודי עם ניגוד קיצוני שיש בו בין החושך והאור, וכן החודש שבו מתוארת גלות מצרים והגאולה ממנה, במהלך של "נהורא מגו חשוכא". ונלמד מכאן שהניגוד הוא זה שיוצר את השלמות.

לאחר היציאה ממצרים נעלמה ההארה שזכו לה

ח. ברם לאחר הלילה הגדול של יציאת מצרים, "נעלמה" אותה הארה מופלאה, וכפי שכתב הפרי צדיק (בהמשך דבריו המובאים לעיל) "**ואחר כך תיכף נעלם מהם אותו ההארה**, ואז התמרמרו בלבם בזכרם מה שעבר עליהם במצרים שהיו משוקעים בקליפתם, עד שאם היו מתעכבים עוד חס וחלילה היו נשארים שם, ונשבר רוחם בקרבם".

ניסן - קהלת

אור וחושך

והוסיף הפרי צדיק (בשלח אות ב), שזו הסיבה שפרעה רדף אחרי בני ישראל כשיצאו ממצרים: "במדרש רבה איתא דפרעה צווח וַי [מצער, על שהסכים לשלחם ממצרים], ולכאורה מה ראה על ככה לחזור מדעתו ששלחם והלא ראה המכות שסבל עד שלא שלחם. אך באמת **אם היו ישראל בשלימות** לא היה פרעה רודף אחריהם ולא היה צווח וי, וכדרך שאומרים אין ארור מדבק בברוך, היינו שהארור אינו רוצה להתדבק בברוך ובורח ממנו. ורק מפני **שהיה לישראל עוד נגיעה ושייכות לקליפת מצרים**, היה רצון פרעה לרדוף אחריהם לצד החלק רע מהקליפה שנמצא בהם, ועל כן צווח וי ששלחם".

לפי האמור מובן לשון הכתוב (שמות יג, יז) "**וַיְהִי** בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת הָעָם", וידועים דברי חז"ל (מגילה י, ב) "מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה, כל מקום שנאמר **ויהי** אינו אלא **לשון צער**", ולא מובן מה היה ה"צער" בשעה שיצאו ממצרים, והרי אדרבה, אין לך שעת שמחה יותר גדולה משעה זו. וביאור הדברים, כי בשעה שיצאו ממצרים "נעלמה" מהם ההארה שזכו לה בשעת הגאולה ממצרים, ועל זה נאמר "ויהי" בלשון צער, היות וכשנגאלו כבר ירדו מדרגת השלימות שהיו בה בשעת ההארה.

ומעתה יתכן וזהו ההסבר מדוע לא ניתנו מצוות בליל שביעי של פסח, כשם שניתנו בלילה הראשון, כי לאחר שיצאו ממצרים ו"נעלמה" ההארה שזכו לה בשעת הגאולה, חזרו אל ה"חשיכה", שמתוכה התאפשר לפרעה לרדוף אחריהם, וכאילו היתה הפסקה "זמנית" בהארת הגאולה. ועל כן המצוות ניתנו רק בלילה המופלא שזכו בו להארת הגאולה, ולא בזמנים אחרים שהיו עוד הפעם בחשיכה לאחר ההארה הגדולה.

• • •

תמיד של שחר ושל בין הערביים - האור והחושך שבאדם

ט. כאמור לעיל, גאולת מצרים בדרך של הארה מתוך החשיכה, היא גם דרך הגאולה ה"פרטית" של כל אדם, שנקבעה בבריאת העולם בסדר של "**וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר** יוֹם אֶחָד" (בראשית א, ה), וכפי שהביא בספר נטעי אשל (בראשית שם) "בספרים הקדושים כתבו, שכמו שבבריאה יש ערב ובוקר, אור וחושך, כמו כן אצל האדם יש גם כן בחינה של אור וחושך. שלפעמים יש לאדם בחינת ערב, רומז לבחינת חשכות והסתר, ולפעמים יש לו בחינת בוקר, רומז לבחינת חסד ואור. וצריך לדעת שגם בחינת החשכות וההסתר הם רק לתכלית הטוב, וכמו בחינת החסד הנגלה שהיא בוודאי טוב. וזהו שרומז הכתוב **וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר**, שהן בחינת ערב והן בחינת בוקר התכלית היא **יוֹם אֶחָד,** דהיינו בחינה אחת ותכלית אחת של טוב. שגם כל בחינת החושך היא כדי להגיע על ידי זה אחר כך לאור יותר גדול, בבחינת יִתְרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ (קהלת ב, יג), שאחר החושך מרגישים יותר יתרון האור. וכמו שאמרו בזוהר הקדוש הלשון (שמות דף קפ"ד) **ליכא נהורא אלא דנפיק מגו חשוכא**, שכשיש תמיד אור אין מרגישים כל כך בטובו ובמעלתו, אבל **אור שבא אחר חושך** ניכר חשיבותו ביותר. וצריך לדעת שהקב"ה חפץ רק להיטיב לבריותיו וכל המצבים שיש לאדם הם רק כדי להאיר לו".

ניסן - קהלת

אור וחושך

וכן מבואר בהרחבה בדברי רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו צדקת הצדיק (אות קעד) "אמרינן בשבת (עז, ב) כך הוא סדר בריאתו של עולם, ברישא חשוכא והדר נהורא. בודאי מאחר שדברים הטבעיים יסד השי"ת כך, ודאי כך הוא עיקר הרצון", וכן בספרו פרי צדיק (פרשת נצבים אות ז) "בתחילת הבריאה היה המכוון שיהיה ברישא חשוכא והדר נהורא, על דרך שאיתא בזוה"ק דלית נהורא אלא האי דנפק מגו חשוכא, ולית טבא [טוב] אלא האי דנפק מגו בישא [רע], ועל ידי הזדונות יזכה שיהיה מזה טוב מאד". האדם צריך להשכיל לנצל גם מצב של "חשוכא" שנמצא בו, כדי לזכות ל"נהורא" שאפשר להשיג רק מתוך ה"חשוכא". וזהו עומק ביאור דברי הזוה"ק, שכשאדם "מכופף" את הרע הדבוק בו ומכניסו תחת עול מלכותו, והופך את הרע לטוב, הוא זוכה להארה הגדולה ביותר. ובאמת כל אדם באשר הוא, נמצא בבחינה מסוימת של "חושך", שהרי "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"', ולכן כל אחד צריך לנצל כל מצב של ירידה כדי לזכות לאור, וכמה שהאדם ח"ו נמצא במצב של יותר "חשוכא", כך הוא יכול לזכות למידה מרובה יותר של "נהורא", והיה אם רק יעזוב דרכו הרעה, או אז תקותו מרובה כי יזכה למה שאחרים לא יכולים להשיג".

ובשם היהודי הקדוש מפשיסחא מובא (נטעי אשל, שם) שזו היא בחינת שני ה"תמידים" שהקריבו בבית המקדש, תמיד של שחר, ותמיד של בין הערביים. שאצל יהודי יש זמנים שונים ומגוונים, לפעמים יש לאדם בחינת **אור** בעבודה שלומד ומתפלל כדבעי בשמחה, וזהו בחינת **תמיד של שחר**. ולפעמים יש זמנים שאין לו כל כך אור, ואינו מרגיש טעם, והוא בבחינת **חשכות** ויום המעונן, בחינת **תמיד של בין הערביים**. וצריך לדעת שכך הוא רצונו יתברך שיהיה, ועל דרך זה עשה הנהגת העולם שיהיה לאדם גם זמני חשכות כדי שנתגבר ונעבוד לו בכל המצבים, ובזה משתבח הקב"ה בישראל".

ומהלך זה בעבודת השי"ת, נלמד מיציאת מצרים, כדברי הנתיבות שלום, בסיום דבריו המובאים לעיל [**אות ו**] "תכלית עבודת ה' היא חשוכא והדר נהורא, **מהחשוכא גופא לעשות נהורא**, שאז הנהורא היא במדרגה אחרת לגמרי. וזה תכלית הגאולה, ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים, לאחר שמכה ומכלה את הרע, אז הקדשתי לי כל בכור בבני ישראל, **לקדש את כל ההנאות להשי"ת**".

ומעתה מיושבת התמיהה, היאך אמר קהלת "**וְאֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ**", והרי כל **הנסים** שהיו ביציאת מצרים הם יצירה **חדשה** בעולם. אולם העובדה שהאור יוצא מתוך החושך, מסבירה גם את המציאות שיש ניסים בטבע. ולמרות שהקב"ה לא הטביע את הנס בתחילת ימי הבריאה, עם כל זאת ברור הדבר שלעיתים יש אור, והארה הזו היא לזמן קצר ומוגבל ומהותה היא הנס. ולכן אף על פי שאין כל חדש תחת השמש, אותה הארה נמצאת בתוך החושך, ואנו מייחלים להתגלותה במהרה בימינו, אמן.

יעקב אבינו מאיר את החשיכה בתפילת ערבית ובמאבק עם המלאך

ניסן - קהלת

אור וחושך

י. כדי לזכות להארה מתוך החושך, יש צורך במסירות נפש ורצון בלתי טבעי, ואנו למדים זאת מיעקב אבינו שרצונו העז להתפלל בהר המוריה, שהיה בלתי טבעי לחלוטין, גרם לכך ש"קפצה לו הדרך". וזה הביא ליעקב אבינו לתקן את תפילת ערבית, שמתפללים בחושך, בלילה, מתוך רצון והשתוקקות, ובזכות התפילה מתעוררת הארה שלא על פי דרך הטבע, כמבואר בדברי השפת אמת (ויצא תרל"ד) בביאור הפסוק (בראשית כח, יא) "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ", ופירושו של רש"י: "תיקן תפילת ערבית, ולא כתיב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ. ואינו מובן, כי לפירוש הזה שתיקן תפלת ערבית, מה ענין קפיצת הארץ לכאן. אך בוודאי כפי רצון האדם יכול לעורר קדושת ה' יתברך בכל מקום. וזהו שכתב רש"י נעקר הר המוריה ובא לכאן, פירוש כיון שהיה ליעקב אבינו רצון גדול לבוא להר המוריה, אף כי מקום הזה היה מרוחק מאוד קפץ הר המוריה לכאן. וזהו עצמו פירוש תפילת ערבית, כי **בודאי בעת חושך אין מקום להתגלות האור רק על ידי רצון האדם שלא בהדרגה**, על זה **מתעורר הארה שלא על פי דרך הטבע**, כי הכל תלוי ברצון האדם".

יעקב אבינו סלל את הדרך לבניו, כיצד מאירים את החשיכה - במסירות נפש ורצון בלתי טבעי, ועל ידי זה זוכים להארה "שלא על פי דרך הטבע".

השפת אמת משלים את דבריו במקום אחר (ויצא תרל"ו) "בוודאי אין בכח היושב בחושך לבוא לתפילה, כמאמר אין חבוש מתיר עצמו. אך בזאת נאות ליעקב אבינו, באשר הכניס עצמו **למקום החושך הזה**, בזה תיקן תפילת ערבית. והאמת כי גם לנו נשאר מקבלה זו **אשר קיבל על עצמו למסירות נפש עבור קדושת שמו** יתברך ולהלחם מלחמות ה' במקומות המסוכנים. לכן יש לנו גם כן עבודות הקשות מעול גלות ועול היצר הרע הגובר עלינו תמיד. ואנחנו מקבלים קבלת אבינו ובוחרים בדרכיהם, לכן יש לנו לבטוח בהקב"ה שלא יבוא לנו היזק מזה חס ושלום, ונזכה לצאת מהחשיכה לאורה במהרה בימינו אמן". והם הם הדברים, יעקב אבינו מסר את נפשו כשתיקן את תפילת ערבית, ללמד את בניו שהדרך להאיר את החשיכה וכן לצאת מן החושך אל האור היא בתפילה ובמסירות נפש עבור קדושת שמו.

וענין זה מרומז גם בפסוק (בראשית לב, כה) "וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר", כדברי הבית אהרן: "בהגדה של פסח (פיוט ויהי בחצי הלילה) אומרים, יָשַׂר יִשְׂרָאֵל לְמַלְאָךְ וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה. והיינו דהנה בזמן **הגלות** שהוא זמן **חשכות** בחינת **לילה**, צריכים רחמים מרובים להינצל מהיצר הרע. אמנם **זה כבר פעל יעקב אבינו** כשנאבק עם המלאך כל **הלילה** עד עלות השחר, שגם כשיהיו ישראל בבחינת לילה, דהיינו בחושך הגלות, יוכלו להתגבר על היצר הרע, וזהו שאמר וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה".

• • •

הארת חג הפסח מתחדשת מתוך החשכה בכל שנה

יא. בדברי הרמח"ל במאמר החכמה (ענין סדר ליל הפסח) נתבארו יסודות הדברים בענין ה"הארה" שזכו לה בני ישראל בשעת גאולתם ממצרים: "הנה ביציאת מצרים נבררו ישראל ונבדלו מכל העמים, להיות מתעלים במדרגתם ממדרגת האנושיות החומרית, ולהיות ראויים להתעטר בעטרות הקדושה. ומה שעד

ניסן - קהלת

אור וחושך

אותו הזמן היה **חושך החומריות** מתגבר בגוף וגורם לאור התורה הקדושה שלא יאיר. הנה מאחר שסבלו ישראל הענוי והשעבוד הגדול שסבלו, נתפייסה מידת הדין, ונשאר המקטרג בלי טענה, ונזדמנו **לאור באור העליון**".

אלא שהרמח"ל הוסיף וחידש שהארה זו **מתחדשת בכל שנה**, ואנחנו יכולים **לזכות** בה, כדבריו: "והנה **בלילה הזה כל זה מתחדש ומתעורר מה שנעשה בראשונה**, וזה עצמו סיוע אל הגאולה האחרונה שתעשה".

וכן מבואר בדברי השפת אמת (פסח תרמ"ז) בביאורו לדברי בעל ההגדה "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ **הוּא** יָצָא מִמִּצְרָיִם. שֶׁנֶּאֱמַר, וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ **בַּיּוֹם הַהוּא** לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם", וזה לשונו: "פירוש יום ההוא לשון נסתר, והוא **בשעה שמתגלה הארת היום ההוא**. כי על ידי מצוות אלו [שמקיימים בליל פסח] **מתעורר הארת הימים הללו**".

ליל הסדר, משמש איפוא, זמן מתאים ומוכשר ל"גלות" את הארת הגאולה לצאת מחשיכת החומריות והיצר הרע, ולהדבק ברוחניות וביצר הטוב. והקב"ה השאיר ברוב רחמיו לילה אחד בשנה המסוגל להשפיע מאורו על חשכת הגלות, וכדברי האדמו"ר מקוצק (הובא בערכי החסידות עמ' קלד) על הפסוק (איוב כח, ג) "קֵץ שָׂם לַחשֶׁךְ", ש"כאשר הקב"ה מסתיר אורו מבני אדם אין הוא עוזבם לגמרי, הוא משאיר נקודת אורה בכל מצב של חשכות, כדי שבני אדם יוכלו להתחזק ולהתעלות על ידה". ובפרט ובאופן מיוחד בליל פסח, שאז הקב"ה האיר את האור הגדול של הגאולה אשר הפציע וזרח על בני ישראל, ומכך שואבים תקווה וציפיה לכל אורך הדורות בליל פסח, לראות מהרה עת יאיר הקב"ה ברחמיו אור חדש על ציון, ונזכה כולנו יחד במהרה לאורו.

נמצא איפוא, כי מהותם ועניינם של חודש ניסן ומאורעותיו, והסתירות שבספר קהלת, מתאימים בלימוד שיש ללמוד מהסתירות והניגודים שיש בין חושך ואור, גלות וגאולה, שדווקא הניגוד הוא זה שיוצר את השלמות, לה אנו מצפים כל כך.